

ارداویرافنامه و رساله الغفران

پیش‌سخن

مقالاتی که در وبلاگ ابوالعلا توسط من نوشته می‌شود بیشتر برداشتهای شخصی من از ابوالعلا معری است. به همین دلیل ممکن است در برخی موارد نظرات من با نظرات دیگران تفاوت داشته باشد. به همین دلیل از خوانندگان، محققین و اندیشمندان گرامی خواهشمندم در صورت دیدن اشتباهی در برداشتهای من از ابوالعلا و برخورد وی با ایران مرا شامل لطف خود قرار داده با ارسال نظرات در وبلاگ ابوالعلاء معری به آدرس ذیل صفحه یا ایمیل من، مرا از اشتباه به در آورند. تا بتوانم گامی هر چند در شناخت ابوالعلا بردارم.

مقدمه

بی شک یکی از مهم‌ترین نوشته‌های ابوالعلاء نامه‌ای است که وی به ابوالحسن علی بن منصور مشهور به «ابن قارح» نوشته است و به نام رساله الغفران یا «آمزش» شناخته می‌شود. محققین در بررسی این اثر همگی به تاثیر رساله الغفران بر روی کمندی الهی دانت اشاره کرده‌اند. بیشتر محققان تاثیر ارداویرافنامه بر رساله الغفران را نادیده انگاشته و شباهت این دو متن را صرفاً اتفاقی می‌دانند. به ویژه آنکه در میان ترجمه‌های عربی از متون پهلوی به نام ارداویرافنامه بر نمی‌خوریم افزون بر آن بیشتر متون ترجمه شده از پهلوی به عربی داستانی، فلسفی، پزشکی و غیره بوده و کمتر می‌توان کتابی دینی در آن میان یافت اما ترجمه نامه تنسر به عربی را می‌توان استثنایی در این میان برشمرد. با این حال چه ارداویرافنامه به عربی ترجمه شده باشد یا نه؟ نمی‌توان به سادگی از شباهت ارداویرافنامه با رساله الغفران چشم پوشید. مطالعه هر دو این متنها (ارداویرافنامه و رساله الغفران) را به خوانندگان گرامی پیشنهاد می‌کنم.

نقل مطالب بدون ذکر ماخذ ممنوع است.

<http://abulala.blogspot.com>

Sheizar@gawab.com

سفر به جهان دیگر و بازدید از بهشت و دوزخ

باور یا عدم باور به جهان دیگر موضوع داستان‌ها و نوشته‌های گوناگونی است. همین باور به جهان دیگر دستاویزی شده تا سفرهای خیالی از بهشت و دوزخ انجام گیرد. نخستین این سفرها، مسافرت ارداویراف به جهان دیگر است. به دنبال وی دیگران نیز این راه را پی گرفتند. معراج پیامبر اسلام در فتوحات مکيه نوشته ابن عربی، رساله الغفران ابوالعلا معری، کمدی الهی دانتیه و ... مشهورترین این سفرهای خیالی هستند.

ارداویرافنامه

ارداویرافنامه داستان سفر خیالی ارداویراف موبد ایرانی (بین اواخر سده چهارم تا اواسط سده هفتم میلادی) به جهان دیگر است. این سفر به واسطه نوشیدن شراب گیاه مقدس هوم و به راهنمایی سروش پاک و ایزد آذر انجام می‌گیرد و به دنبال آن ارداویراف به جهان دیگر پا گذاشته و از دوزخ و بهشت دیدن می‌کند. بخشی از ارداویرافنامه:

فرگرد ۶

- ۱- جایی فراز آمدم، دیدم روان مردمی چند که با هم ایستاده‌اند.
- ۲- از پیروزگر سروش پاک، و ایزد آذر، پرسیدم، که ایشان که هستند، و چرا، آنجا ایستاده‌اند.
- ۳- سروش پاک و ایزد آذر گفتند که اینجا را همیستکان خوانند و این روانان تا تن‌پسین اینجا ایستند، و این روان آن مردم است که کرفه و گناهشان برابر بود.
- ۴- به جهانیان بگو، که کار کرفه و آسان را، به آرزو مدارید.

برای خواندن متن کامل ارداویرافنامه نگاه کنید به:

* ارداویرافنامه یا بهشت و دوزخ در آیین مزدیسنی؛ گزارش رحیم عقیقی؛ تهران: توس؛ چ ۲: ۱۳۷۲.

نقل مطالب بدون ذکر ماخذ ممنوع است.

<http://abulala.blogspot.com>

Sheizar@gawab.com

کتاب ارداویرافنامه به احتمال زیاد در اوایل دوره اسلامی به عربی ترجمه شده است. گرچه چنین ترجمه‌ای فعلاً در دست نیست اما با توجه به ترجمه کتاب‌های فراوانی از پهلوی به عربی، و ذکر نام این کتاب در الفهرست ابن‌ندیم بعید به نظر می‌رسد که بدون وجود چنین ترجمه‌ای آثاری تا به این حد شبیه به آن نوشته شده باشد.

معراج پیامبر اسلام

از این گونه سفرها می‌توان به معراج پیامبر اسلام در کتاب فتوحات مکیه نوشته ابن عربی اشاره کرد. که در آن پیامبر به راهنمایی جبرائیل به عرش رفته و در طبقه از طبقات هفت‌گانه آسمان کسانی را می‌بیند و از احوال آنها جويا می‌شود.

رساله الغفران

به گفته شرف‌الدین خراسانی: «ابوالعلاء رساله الغفران را در ۶۱ سالگی، در پاسخ به نامه‌ای از شاعر و ادیب حلبی به نام ابن قارح املا کرد. ابن قارح که شهرت ابوالعلا را شنیده بود و از گستردگی دانش و حافظه او آگاه بود، در سنی بیش از ۷۰ سالگی، پس از گذراندن سال‌هایی از عمر خود در آموختن و به یاد سپردن و سپس خوشگذرانی و تن دادن به لذتهای بهیمی، سرانجام به حلب بازگشت ... و نامه‌ای به ابوالعلا می‌نویسد و در آن از حال و روزگار خود شکایت می‌کند. او در این نامه ابوالعلا را بسیار می‌ستاید و در ضمن آن به شخصیت‌های ادبی، شاعران، صوفیان و زندیقان و اشعار ایشان اشاره می‌کند و از ابوالعلا می‌خواهد که به وی پاسخ دهد.»^۱

به گفته عبدالمحمد آیتی انگیزه ابن قارح از نامه نوشتن به ابوالعلا آن بوده که اهمیت خود را به ابوالعلا یادآوری کند چرا که «شنیده است که در مجلس ابوالعلاء وقتی ذکر او به میان آمده، [ابوالعلا] گفته است که نامش را شنیده‌ام. همان کسی است که ابوالقاسم بن علی بن الحسین المغربي را هجو کرده است.»

۱- خراسانی، شرف‌الدین؛ ابوالعلاء معری، زندگی و جهان‌بینی؛ اطلاعات ۱۳۸۳/۶/۲۹ صفحه ۶.

رسیدن این نامه ابوالعلا را ناچار می‌کند که پاسخ ابن قارح را در قالب داستانی به نام آمرزش بدهد. قهرمان داستان رساله الغفران خود ابن قارح است که با گردش در بهشت و دوزخ با سرنوشت شاعران و ادیبان عصر جاهلی و عهد اسلامی آشنا می‌شود.

منابع ابوالعلا در رساله الغفران

جعفر خربانی در کتاب «ابوالعلاء المعری، رهین محبین» منابع و مأخذ ابوالعلا در رساله الغفران را به شرح زیر تقسیم کرده:

- ۱- قرآن کریم (اخبار بهشت و دوزخ - حکایت جن در سوره کهف)
- ۱- الاسراء و المعراج النبویان.
- ۲- اساطیر قدیم عرب (احادیث الشعراء و شیاطینهم و الکواکب - و الامثال السایره)
- ۳- احادیث بهشت و دوزخ از صاحبان این گفتارها و وصف بهشت و دوزخ.
- ۴- سوق القصاص و اخبارهم (الجساسة - جبریل الخ).
- ۵- داستانهای خارجی (کلیله و دمنه - اسمار جهشیاری - عقاید بشار بن برد تغاری و سلیمان اعمی - سلامان و ابسال و ترجمه‌های حنین بن اسحاق)
- ۶- نوشته‌های جاحظ (الساخره و التی مدته بعنصر السخریه اللاذعه).

نوشته‌های دیگر در این موضوع

- البته غیر از این آثار می‌توان به نوشته‌های دیگری دقیقاً با همین موضوع اشاره کرد.
- ۱- مثنوی «سیر العباد الی المعاد» اثر سنایی غزنوی
 - ۲- کمدی الهی دانته
 - ۳- سیاحت غرب - آقا نجفی قوچانی
 - ۴- همچنین در افسانه‌های مردمی درباره باباطاهر نیز به سفر معراج گون او به عرش برمی‌خوریم که چندان تفاوت قابل بحثی با معراج پیامبر اسلام ندارد.

بحث درباره تاثیر رساله الغفران بر کمدی الهی دانتته از آنجا که یک بحث مهم و مفصل است به مقاله دیگر و مجال دیگری واگذار می شود.

منابع و مأخذ:

- ۱- ارداویرافنامه یا بهشت و دوزخ در آیین مزدیسنی؛ گزارش رحیم عقیقی؛ تهران: توس؛ چ ۲: ۱۳۷۲.
- ۲- آمرزش؛ ابوالعلاء معری؛ مقدمه و ترجمه: عبدالمحمد آیتی؛ تهران: اشرفی؛ چ ۲: ۲۵۳۷.
- ۳- عقاید فلسفی ابوالعلاء؛ عمر فروخ؛ ترجمه: حسین خدیوچم؛ تهران: جیبی؛ آبان ۱۳۴۸.
- ۴- ابوالعلاء معری، زندگی و جهان بینی؛ شرف الدین خراسانی؛ اطلاعات ۱۳۸۳/۶/۲۹ صفحه ۶.
- ۵- ابوالعلاء المعری، رهین المحبسین؛ جعفر خریبانی؛ بیروت: دارالکتب العلمیه؛ چ ۱: ۱۴۱۱ هـ - ۱۹۹۰ م.

لطفا نظرات، انتقادات و پیشنهادهای خود را از طریق وبلاگ یا ایمیل به من اطلاع دهید.
داریوش شیذر ارانی

وبلاگ: <http://abulala.blogspot.com>

ایمیل: Sheizar@gawab.com